

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-4-68-18>

УДК 373.3.016:811.161.2]:004

Чемоніна Л.В.

Бердянський державний педагогічний університет

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ МУЛЬТИМЕДІА

Анотація. Зазначено, що імплементація нового Державного стандарту початкової освіти уможливила істотні зміни в організації освітнього процесу в закладі загальної середньої освіти. Згідно із названим документом, метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості. У світлі виокремлених у чинному Державному стандарті початкової освіти ключових компетентностей автором статті проаналізовано сучасні підходи до розвитку мовлення здобувачів початкової освіти, визначено напрями роботи вчителя щодо забезпечення повноцінного розвитку згаданого вище контингенту учнів під час цього виду діяльності. Оскільки однією з інновацій, характерних для сучасного освітнього простору, є впровадження у процес формування комунікативної компетентності молодших школярів мультимедійних засобів навчання, у пропонованій статті подано приклади вправ, спрямованих на розвиток мовлення за допомогою названих вище засобів.

Ключові слова: учень початкової школи, мовна освіта, розвиток мовлення, комунікативна компетентність, мультимедійні засоби навчання.

Chemonina Lada

Berdiansk State Pedagogical University

PECULIARITIES OF THE DEVELOPMENT OF PRIMARY SCHOOL PUPIL'S SPEECH BY THE MEANS OF MULTIMEDIA

Summary. It was noted that the implementation of the new State standard of primary education has made possible significant changes in the organization of educational process in the institution of general secondary education. According to the mentioned above document, the goal of primary education is the comprehensive development of the child, his talents, abilities, competences and cross-cutting skills in accordance to his age and individual psycho-physiological characteristics and needs, formation of values, development of self-dependence, creativity and curiosity. In the light of the key competences set out in the current State standard of primary education (fluent knowledge of the state language, which implies the ability to express thoughts and feelings both in oral and written form; to explain the facts clearly and reasonably, as well as love for reading, a sense of the beauty of the word, understanding the role of language for effective communication and cultural self-expression, readiness to use the Ukrainian language as a native one in different life situations; the ability to communicate in the native language (if it differs from the state language) and foreign languages, which involves the active use of the native language in various communication situations, in particular in everyday life, educational process, cultural life of the community, the opportunity to understand simple expressions in a foreign language, communicate in a foreign language in appropriate situations, mastering the skills of intercultural communication) modern approaches to the development of primary school pupils' communication skills are analyzed by the author of the article the directions of the teacher's work ensuring the full development of mentioned above contingent of pupils during this activity are provided namely: enrichment of children's vocabulary and the development of the grammatical structure of their speech; assimilation of norms of the Ukrainian literary language; the formation of skills and abilities for the perception and reproduction of others and the construction of their own oral and written statements (coherent speech). Introduction of multimedia means of teaching into the process of formation of primary school pupils' communicative competence is one of the innovations typical to the modern educational space, that is why the examples of exercises aimed at the development of speech through the mentioned above means of teaching are given in the article.

Keywords: a primary school pupil, linguistic education, speech development, communicative competence, multimedia means of teaching.

Постановка проблеми. Згідно з новим Державним стандартом початкової освіти, однією з ключових компетентностей, яких має набути дитина молодшого шкільного віку, є спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами, що передбачає вміння усно і письмово висловлювати й тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання, письмо, застосування мультимедійних засобів), здатність реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ – у навчанні, на роботі, вдома, у вільний час, а також усвідомлення ролі ефективного спілкування [6].

Загальновідомо, що формою спілкування людей засобами мови є мовлення [1, с. 514]. Саме воно виступає основою розумової діяльності. Уміння учнів початкової школи порівнювати, класифікувати, систематизувати, узагальнювати, вирізняти конкретне з-поміж загального формуються через мовлення. Рівень його розвитку залежить від багатьох чинників, серед яких важливе місце займають засоби навчання, зокрема мультимедійні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку мовлення школярів висвітлені в дослідженнях науковців минулого, як-от: Ф. Буслаєва, В. Масальського, І. Срезневського, В. Су-

хомлинського, К. Ушинського, С. Чавдарова та ін. І сьогодні ця проблема привертає увагу вчених (В. Бадер, Л. Варзацька, М. Вашуленко, С. Дубовик, С. Караман, О. Мельничайко, Л. Паламар, М. Пентилюк, К. Пономарьова, О. Хома та ін.).

Ми згодні з М. Вашуленком та К. Пономарьовою, які зауважують, що сучасний підхід до вивчення початкового курсу рідної мови висуває як основний принцип його засвоєння всебічний розвиток мовлення учнів. Дефініцію *розвивати мовлення* ці науковці тлумачать як «навчити школярів правильно і доцільно відповідно до норм літературної мови користуватися всім арсеналом мовних засобів у процесі побудови зв'язних висловлювань [2, с. 212].

У словнику-довіднику основних термінів і понять з методики української мови (М. Наумчук) *розвиток мовлення* визначається як «процес оволодіння мовленням: засобами мови (фонетикою, лексикою, граматику, культурою мовлення, стилями) і механізмами мовлення – його сприйняття і висловлення власних думок» [5, с. 106].

Слушною є позиція науковців (А. Нікітіна, М. Пентилюк та ін.), які зазначають, що робота з розвитку мовлення учнів здійснюється паралельно за трьома напрямками, а саме:

- збагачення словникового запасу дітей і розвитку граматичної будови їх мовлення;
- засвоєння норм української літературної мови;
- формування у школярів умінь і навичок сприймати й відтворювати чужі та будувати власні усні й письмові висловлювання (зв'язне мовлення) [3, с. 261].

Аналіз поглядів учених-методистів дозволив нам констатувати єдність їхньої позиції: рівень розвитку мовлення учнів визначається доцільністю дібраних засобів навчання. Сьогоднішня шкільної мовної освіти характеризується стрімким упровадженням технологічних інновацій, однією з яких є засоби мультимедіа.

Дослідження етимології лексеми *мультимедіа* засвідчує її латинське походження. У перекладі цей термін означає *множинний засіб* або *багато середовищ* [7, с. 55]. М. Синиця через неоднорідне тлумачення змісту названого вище поняття рекомендує вживати такі дефініції, як-от: *мультимедійні технології, мультимедійні засоби, мультимедійна інформація, мультимедійні продукти*. Він зауважує, що мультимедійні засоби поділяються на апаратні (комп'ютер із процесором, мультимедіа-монітором із вбудованими стереодинаміками, TV-тюнери, звукові плати) та програмні (програми та проблемно орієнтовані мови програмування, що враховують особливості мультимедіа). Слушним, на думку науковця, є таке визначення названої вище дефініції: апаратні та програмні засоби, що реалізують мультимедійну технологію [8].

О. Міщенко розглядає цей термін як сукупність різних засобів навчання, як-то текстів, графічних зображень, музики та відео, спрямованих на здобуття знань, удосконалення вмінь і навичок учнів [4].

Для нас визначальним є тлумачення названого вище поняття, подане в Енциклопедії освіти. Згідно з ним *мультимедійні засоби навчання* – це комплекс апаратних і програмних

засобів, що дозволяють користувачеві спілкуватися з комп'ютером, використовуючи різноманітні, природні для себе середовища: графіку, гіпертексти, звук, анімацію, відео [1, с. 532].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте бесіди з учителями початкової школи дозволили нам з'ясувати, що переважна їх більшість (71%) використовують у процесі розвитку мовлення учнів слайди, на яких подано відповідне завдання, що передбачає, як правило, роботу над деформованим текстом або продовженням поданого текстового фрагменту. 22% респондентів стверджують, що задля формування комунікативної компетентності молодших школярів використовують аудіофрагменти, а саме проговорюваний текст. 7% фахівців віддають перевагу графіці, тобто статичним зображенням і анімації.

Отже, недостатній рівень обізнаності педагогів щодо розмаїття мультимедійних засобів навчання та можливостей їх використання у процесі розвитку мовлення здобувачів початкової освіти зменшує можливості варіювання комунікативної діяльності дітей зазначеної вікової групи, а отже, – і їхню мотивацію щодо формування відповідної ключової компетентності. Переконані, що вирішенню цієї проблеми сприятиме ознайомлення фахівців із можливими способами використання засобів мультимедіа у процесі розвитку мовлення учнів початкової школи.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є висвітлення особливостей розвитку мовлення здобувачів початкової освіти за допомогою мультимедійних засобів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Не викликає жодних заперечень той факт, що в основу початкового курсу української мови покладено всебічний розвиток мовлення. Це завдання об'єднує всі розділи мовознавчої науки, вивчення яких має місце в 1-4 класах. Зміст уроків з розвитку мовлення молодших школярів передбачає різноманітне діяльнісне наповнення, а саме: роботу над правильною вимовою і виразністю усного мовлення, збагаченням активного словника і точністю слововживання, конструюванням словосполучень, речень і текстів, орфографічно грамотним письмом і зв'язним мовленням тощо.

Проаналізуємо можливості різноманітних мультимедійних засобів щодо створення умов для оволодіння учнями початкової школи мовленнєвим багатством української мови.

Загальновідомо, що діти зазначеної вище вікової групи полюбляють вправлятися у формуванні будь-яких компетенцій за допомогою тренажерів. Отже, використання електронного тренажеру «Українська мова» із серії «Кроки до успіху» (2, 3, 4 класи), випущеного видавничою групою «Основа» (м. Харків), дозволяє забезпечити засвоєння здобувачами початкової освіти навчального матеріалу в цікавій ігровій формі.

Цей посібник містить як теоретичний матеріал, так і тренувальні вправи різного рівня складності з кожної теми. Для перевірки засвоєння учнями теми наприкінці кожного розділу запропоновано гру-ходилку.

Як позитивне відмічаємо той факт, що всі матеріали тренажера супроводжено дикторським текстом.

Наприклад, другокласники мають змогу опрацювати за допомогою такого помічника розділи «Мова і мовлення», «Текст», «Речення», «Слово», «Правопис». Так, для формування вмінь і навичок з першої теми, автори електронного тренажера пропонують другокласникам виконати десять різноманітних завдань. Наведемо приклади деяких з них (див. рисунки 1, 2, 3).

Виконуючи вправи учні мають змогу переглянути теоретичну частину, натиснувши мишкою на відповідну клавішу на екрані. За умови вибору помилкового варіанту відповіді тренажер «реагує» через зауваження «Неправильно».

До нового покоління мультимедійних навчальних посібників, на нашу думку, доцільно віднести практичний довідник учня початкової школи «Українська мова. Правопис» (укладач В.М. Савчин). Цю книгу створено для підвищення орфографічної грамотності молодших школярів. До неї розроблено мобільний електронний додаток, який наповнений мультимедійними матеріалами та відтворюється за допомогою наведення камери мобільного пристрою на QR-код на сторінці названого вище друкованого видання [10].

Загальновідомо, що розвиток мовлення дітей 6–10-річного віку має місце і на вимовному рівні та передбачає роботу над артикуляцією, орфоепічними нормами, наголосом (фонетичним і логічним), темпом мовлення, паузами, інтонацією [2, с. 323].

У навчальному посібнику «Українська мова. Правопис» уміщено матеріал, який дозволяє організувати засвоєння орфоепічних норм української мови на практичному рівні під час вивчення різноманітних тем і може бути використаний на уроках мови з метою формування комунікативної компетентності четвертокласників, як-от: «Правопис дієслів на **-ися**».

У закінченнях дієслів 2-ї особи однини **-ися** ніколи не пишеться з м'яким знаком (**ь**) і вимовляється як [с':а]: *вітаєшся* [в'ітайес':а], *поміляєшся* [помил'айес':а].

«Правопис дієслів на **-ться**»

У дієсловах 3-ї особи однини і множини **-ться** завжди пишеться з м'яким знаком (**ь**) і вимовляється як [ц':а]: *одягається* [од'агайец':а] – *одягаються* [од'агайуц':а], *вчиться* [вчиц':а] – *вчаться* [вчац':а] [10, с. 167–168].

Пропоноване видання уможливило й формування в четвертокласників уявлення про особли-

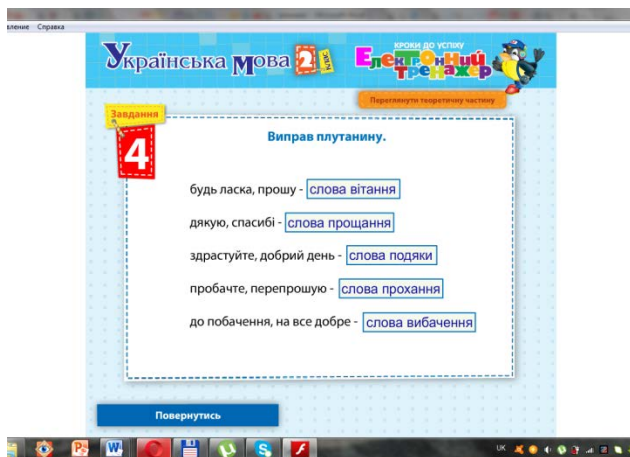

Рис. 1. Вправа № 4 з розділу «Мова і мовлення»
Джерело: [9]

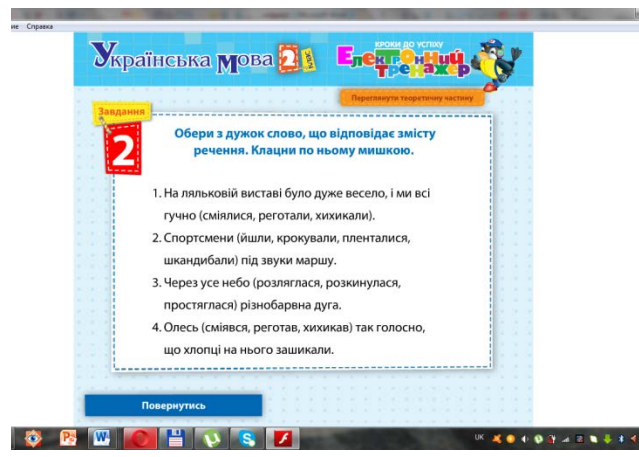

Рис. 2. Вправа № 6 з розділу «Мова і мовлення»
Джерело: [9]

Вправи з інших тем, вміщені в посібнику, теж сприяють розвитку мовлення другокласників, як-от:

Рис. 3. Вправа № 2 з теми «Слова однакові, близькі й протилежні за значенням», розділ «Слово»
Джерело: [9]

Рис. 4. Вправа № 6 з теми «Поняття про речення, розділ «Речення»
Джерело: [9]

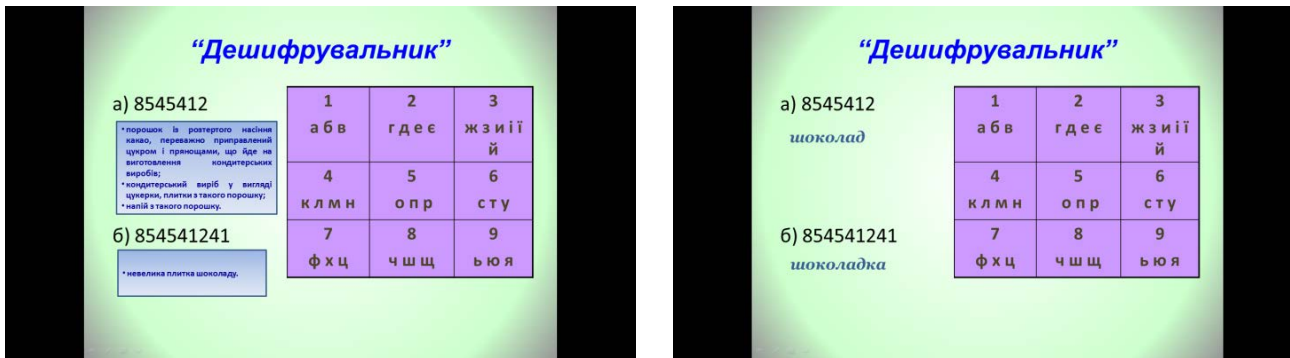

Рис. 5. Завдання «Дешифрувальник»

Джерело: розроблено автором

вості й варіанти позначення часу за допомогою числівників.

Автором навчальної книги до зазначених вище тем запропоновано аудіовізуальні диктанти, що сприяє розвитку мовлення здобувачів початкової освіти. Проте фахівець, що озвучувала слова до теми «Правопис дієслів на *-шся*», припустилася грубої орфоепічної помилки: усі дієслова 2-ї особи однини у закінченнях яких є *-шся* вона прочитала, порушуючи норми української звукомови ([*милуйешс`а*], [*купайешс`а*] тощо).

Проте найчастіше вчителі початкової школи використовують можливості програми Power Point, яка дозволяє їм за умови незначної витрати часу урізноманітнити діяльність молодших школярів щодо розвитку мовлення. Наведемо кілька прикладів можливих варіантів завдань:

Завдання № 1 «Дешифрувальник» (2 клас, тема «Корінь слова. Спільнокореневі слова»)

До нас завітав Котик Мурчик і попросив про допомогу. Справа в тому, що його запросила в гості Лисичка Аліса та попросила принести до чаю дещо смачненьке. Але назву ласощів ця хитрюжка зашифрувала. Давайте допоможемо Мурчику з'ясувати, про який гостинець до чаю попросила його Аліса. Уважно подивіться на мультимедійну дошку. На ній подані зашифровані слова, а під ними – тлумачення їх значення за Академічним тлумачним словником української мови. За допомогою дешифратора, поданого праворуч, розшифруйте слова. Як ми можемо назвати ці слова? Доведіть правильність своєї думки за допомогою вправи «Прес».

Другокласники мають дійти висновку, що за допомогою шифру подані слова *шоколад* і *шоколадка*. Використовуючи алгоритм вправи «Прес», вони можуть дати таку відповідь на запитання: «Вважаємо, що слова *шоколад* і *шоколадка* є спільнокореневими. Тому що вони мають спільний корінь – *шоколад*, але різне значення. Наприклад, в Академічному словнику

України *шоколад* тлумачиться так: порошок із розтертого насіння какао, переважно приправлений цукром і прянощами, що йде на виготовлення кондитерських виробів; кондитерський виріб у вигляді цукерки, плитки з такого порошку; напій з такого порошку. Слово *шоколадка* має інші значення – невелика плитка шоколаду. Отже, ці слова є спільнокореневими або спорідненими». Далі, на нашу думку, доцільно запропонувати здобувачам початкової освіти розшифрованими словами скласти речення й визначити, в яких ситуаціях необхідно вживати слово *шоколад*, а в яких – *шоколадка*. У такий спосіб формується уявлення про точне й доцільне вживання в реченнях спільнокореневих слів.

Завдання № 2 (2 клас, тема «Слова, які позначають назви предметів (іменники)»)

Прослухайте казку і напишіть висловлювання, даючи відповіді на такі питання:

• *Що нового ти дізнався (дізналася), прослухавши казку?*

• *Що тобі у змісті казки було незрозумілим?*

Учитель може включити дітей до проектної діяльності: під час ознайомлення з прикметником і дієсловом запропонувати учням написати власні казки про кожну з цих частин мови за прослуханим раніше зразком.

Висновки і пропозиції. Отже, використання мультимедійних засобів навчання має важливе значення у процесі мовної освіти учнів початкової школи. Проте провідна організаційна роль у названому вище процесі все ж таки належить педагогу, який на власний розсуд обирає доцільні шляхи формування ключових компетентностей дітей зазначеної вікової групи.

Пропонована стаття не претендує на остаточне розв'язання порушеної проблеми. Перспективу подальших наукових пошуків вбачаємо в аналізі медіазасобів підручників з мови та літературного читання для 1-2 класів Нової української школи.

Список літератури:

1. Енциклопедія освіти / гол. ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
2. Методика навчання української мови в початковій школі : навч. посібник / [кол. авторів за наук. ред. М.С. Васьуленка]. Київ : Літера, 2010. 364 с.
3. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: навч. посібник / [кол. авторів за ред. М.І. Пентилук]. Київ : Ленвіт, 2004. 400 с.
4. Міщенко О.А. Види мультимедійних засобів навчання. Педагогічні науки. Стратегічні напрями реформи системи освіти. URL: http://www.rusnauka.com/25_DN_2008/Pedagogical/28714.doc.htm (дата звернення: 16.04.2019).

5. Наумчук М.М. Словник-довідник основних термінів і понять з методики української мови. Тернопіль : Видавництво Астон, 2008. 132 с.
6. Нова українська школа: основи Стандарту освіти. Львів, 2016. 64 с.
7. Пінчук О. Проблема визначення мультимедіа в освіті: технологічний аспект. *Нові технології навчання*. Київ, 2007. Вип. 46. С. 55–58.
8. Синиця М.О. Використання мультимедійних технологій у навчальному процесі ВНЗ як засіб формування педагогічних знань. *Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання* : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 418–438.
9. Тимченко Л.І., Мунтян В.І. Українська мова. 2 клас. Електронний тренажер. Харків : ВГ «Основа».
10. Українська мова. Правопис. Практичний довідник учня початкової школи / укл. В.М. Савчин. Чернігів : КММДІА, 2015. 176 с.

References:

1. Kremen V.H. (ed.) (2008). *Entsyklopediia osvity* [Encyclopedia of Education]. Kyiv : Yurinkom Inter. (in Ukrainian)
2. Vashulenko M.S. (ed.) (2010). *Metodyka navchannia ukraïnskoi movy v pochatkovii shkoli : navch. posibnyk* [Methodology of teaching the Ukrainian language in elementary school]. Kyiv : Litera. (in Ukrainian)
3. Pentyliuk M.I. (ed.) (2004). *Metodyka navchannia ukraïnskoi movy v serednikh osvitynykh zakladakh : navch. posibnyk* [Methodology of teaching the Ukrainian language in secondary education institutions]. Kyiv : Lenvit. (in Ukrainian)
4. Mishchenko O.A. *Vydy multymediinykh zasobiv navchannia* [Types of multimedia learning tools]. *Pedahohichni nauky. Stratehichni napriamy reformy systemy osvity*. Available at: http://www.rusnauka.com/25_DN_2008/Pedagogica/28714.doc.htm (accessed 16 April 2019).
5. Naumchuk M.M. (2008). *Slovyk-dovidnyk osnovnykh terminiv i poniat z metodyky ukraïnskoi movy* [Dictionary-directory of basic terms and concepts from the methodology of the Ukrainian language]. Ternopil : Vydavnytstvo Aston. (in Ukrainian)
6. *Nova ukraïnska shkola: osnovy Standartu osvity* (2016). [New Ukrainian School: Fundamentals of the Standard of Education]. Lviv. (in Ukrainian)
7. Pinchuk O. (2007). *Problema vyznachennia multymedia v osviti: tekhnolohichni aspekt* [The problem of definition of multimedia in education: technological aspect]. *Novi tekhnolohii navchannia*, vol. 46, pp. 55–58. (in Ukrainian)
8. Synytsia M.O. (2014). *Vykorystannia multymediinykh tekhnolohii u navchalnomu protsesi VNZ yak zasib formuvannia pedahohichnykh znan* [Use of multimedia technologies in the educational process of higher educational institutions as a means of formation of pedagogical knowledge]. *Profesiina pedahohichna osvita: stanovlennia i rozvytok pedahohichnoho znannia* : monohrafiia [Professional pedagogical education: formation and development of pedagogical knowledge]. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, pp. 418–438. (in Ukrainian)
9. Tymchenko L.I., Muntian V.I. (2013). *Ukraïnska mova. 2 klas. Elektronnyi trenazher* [Ukrainian language. 2nd grade. Electronic simulator]. Kharkiv : VH «Osnova». (in Ukrainian)
10. Savchyn V.M. (ed.) (2015). *Ukraïnska mova. Pravopys. Praktychnyi dovidnyk uchnia pochatkovoï shkoly* [Ukrainian language. Spelling. A handbook of elementary school pupil]. Chernihiv : KMMDIA. (in Ukrainian)